

Halkların Yarattığı Söylenceler

Mitoloji

Yer ve gök nasıl oluştu?
Hayat nasıl başladı? Kaderi,
yani insanların alinyazısını ve
ölümü nasıl açıklayabiliriz? Bugün bilim
yoluyla bu sorulara yanıtlar arıyoruz.
Ama bu türden soruları çok eskiden de
sormuş insanlar. Bunlara söylencelerle
karşılık vermeye çalışmışlar. Bunun için de
insanların yaşamlarına tanrıları, yarı
tanrıları, olağanüstü işler başaran
kahramanları sokmuşlar, onların öykülerini
anlatmışlar birbirlerine. İşte bir ülkede, ya
da dünyanın bir bölgesinde anlatılan
bütün bu söylenceler, oranın
söylencebilimini
(mitolojisini) oluşturur.
Bu söylenceler
yüzyıllar

boyunca
anlatılır,
kuşaktan
kuşağa geçer.

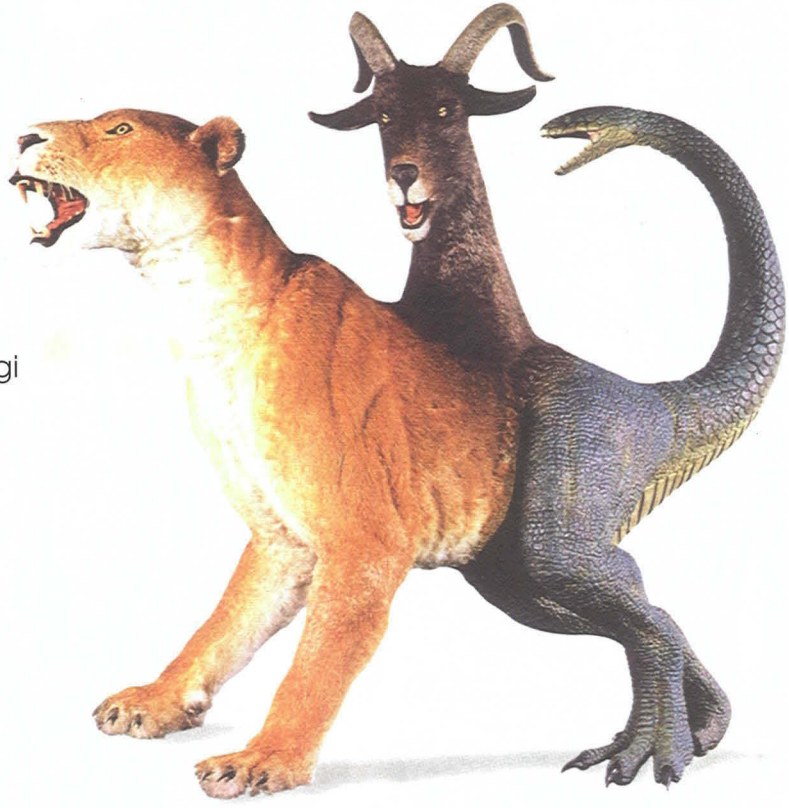
Söylenceler
tıpkı sisler
arasında
kalmış bir
nesneye
benzer. Bir
söylence
dinlediğimizde
gerçeklik sis
perdesinin ardından
görünüyormuş gibi
görünür bize. Çünkü
bir zamanlar belki de
gerçekten yaşanmış
olan bir olay dilden
dile geçerken
değişmiş,
bozulmuştur.

Yalnızca insanlar değil,
halklar da çocuk olur. Bu
çocukluk dönemlerinde ortaya
çıkıyor söylenceler. Kimbilir, belki de
bu yüzden çocukluğumuzun renkli
dünyasında kaldı ağızlarından ateş
saçan ejderhalar, korkunç devler, güzel
periler...

Anlatan kişinin düş gücüyle beslenmiş, sonunda başkalaşmış, bambaşka değişik bir öyküye dönüşmüştür. Yine de dokusunda gerçeğe yönelik ipuçları taşır. Unutmayalım ki söylenceler, içinden ders çıkarılması gereken öyküler anlatırlar bize. Bu

yönden güçlü bir yapıları vardır. Bu güç, herhangi bir gerçek durumu,

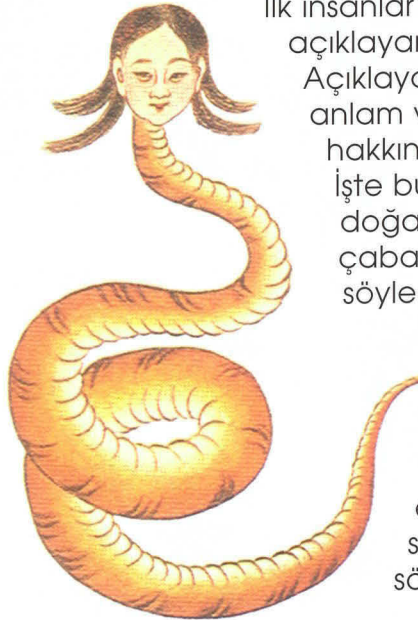

kapsayıcı ve doyurucu bir biçimde anlatmalarından gelir. Söylenceler, ilkel ya da çok eski toplumların, karşılaştıkları anlaşılması güç sorunlara kesin ve akla yatkın çözümler getirirler.

Anadolu, üzerinde anlatılan söylenceler yönünden çok zengindir. Bu topraklar üzerinde birçok kavim yaşamış, birçok devlet kurulmuştur. Anadolu, yalnızca üzerinde yaşayan insanlara değil onların söylencelerine de ev sahipliği yapmış; söylencelerini beslemiş ve yeni bir biçim vermiştir onlara.

İlk insanlar kimi olayları açıklayamamışlardı. Açıklayamadıkları bu olaylara bir anlam verebilmek için onlar hakkında öyküler uydurmuşlardı. İşte bu anlamda insanın doğaya anlam verme çabasının ilk ürünüdür söylenceler.

Bütün halkların kendilerine ait söylenceleri vardır. Ama bu söylenceler arasında en ünlüleri Yunan söylenceleridir. Bu söylencebilimde Olimpos

dağında yaşayan ölümsüz tanrıların, yaratanların öyküleri konu edilir. Çoğu söylencelerde olduğu gibi, doğa olayları insanlarla temsil edilmiştir ya da insanların denetimi altındadır. Sözgelimi toprak, Gaia adlı bir tanrıçadır. Tıpkı yeryüzündeki

yaşamın kaynağının toprak olması gibi, Olimpos tanrılarının soyu da Gaia'dan gelir.

Tanrıların kralı ve göklerin hakimi Zeus'tur. Zeus evreni kardeşleriyle paylaşır. Denizler Poseidon'a, yeraltının kontrolüyse Hades'e verilir.

Bütün doğa olaylarına bir açıklama bulmaya çalışmış insanlar. Doğal olarak kendi varlıklarıyla ilgili söylenceler de üretmişler. Bu söylencelerden birine göre, tanrı Kronos göklerde egemenlik sürüyormuş; işte bu

sırada
ölümsüzler
ilk insan

soyunu
yaratmışlar. Bu soy
altındanmış. Tanrılar gibi
yaşıyormuş insanlar o dönemlerde. Toprak kendiliğinden bereket saçıyormuş. Nasıl mutluluk içinde yaşadılarsa insanlar, yine öyle mutluluk içinde ölüyorlarmış ömürleri sona erince. Bunlar ölünce toprağı ve insanları koruyan perilere dönüşmüşler.

Sonra gümüş soyu yaratmış tanrılar. Ama bunlar öncekiler gibi akıllı değillermiş. Çılgınlıklarıyla başlarını derde sokuyor, tanrılara saygı göstermiyorlarmış. Bu yüzden Zeus kızmış bu saygı bilmezlere; onları yeraltı cinleri olarak toprağı gömmüş. Tunç soylular gelmiş bunların

ardından da. Ama yeni gelenler
öncekilerden de betermiş. İşleri güçleri
azıtmak, saldırmak ve öldürmekmiş.
Bunlar kendi kendilerini yok edip bir
ad bırakmadan dünyadan çekip
gitmişler Hades'in
karanlıklarına. Bu
yaban soyunun
ardından bir
kuşak daha
yaratmış Zeus.
Kahramanlar
soyuymuş bu soy.
Söylencelerin ün
salan yiğitleri
hep bu
soydanmış.
Onların
ardından da
demir soyu
gelmiş. Derler ki
halen
yaşamakta olan
soy da bu soymuş.

Ortadoğu
halklarının da
kendilerine özgü
söylenceleri vardır. Asur
ve Mezopotamya'da da
tanrılar doğa güçlerinin temsilcisydiler.
Bunların en ilginçlerinden biri de tufanı
anlatır. Tufan söylencesine göre, ahlaksızlık
yoluna sapan insanlar, gökten yağan ve
yerden kaynayan sular aracılığıyla yok
edilmiş. Sular dünyanın her yerini kaplamış.
Bu tufandan yalnızca Nuh (Mezopotamya
söylencelerinde Utnapiştım)
ve ailesi kurtulmuşlar.

Tufan söylencesi gerçek mi yoksa
tümüyle uydurma mı bunu bilemiyoruz.
Ama söylenceler bize halkların
yaşayışlarıyla ilgili ipuçları veriyorlar. Bu
söylencenin ortak olarak paylaşıldığı
toplumları genellikle ırmak ya da deniz
kıyısında yaşayan halkların oluşturduğunu
görüyoruz. Geçmişte, hele hele de baraj,
dalgakıran ya da bent yapmayı bilmeyen
insanların su taşkınlarından
etkilendiklerinin bir kanıtıdır bu.
Oysa Türkler gibi Orta Asya'dan
gelen ya da halen orada yaşayan
halkların mitolojilerinde
tufan yerine kuraklıkla ilgili
söylenceler çıkar
karşımıza. Bu söylenceler
de bir zamanlar Orta
Asya'da bulunan
bir iç denizin
kurumasıyla ortaya
çıkıştır. Bu
örnekler de bir kez
daha gösteriyor;
söylencebilim
toplumun aynası
gibidir.

Bir başka ünlü
söylence de
Gılgamış Destanı'dır.
Bu söylencede hem

insanın alinyazısına karşı duyduğu tedirginlik hem de ölümsüzlük isteği anlatılır.

Olağanüstü bir kahraman ve gözünü budaktan sakınmayan bir yığıttir Gilgamiş. Aynı zamanda bir kraldır da. Ama çevresindeki en sevdiği insanların ölümünü

önleyemez. Bunun için de ölümsüzlüğün çaresini aramaya başlar sonunda. Ama elde edebildiği bir hiçtir. Tam ölümsüzlük verdiği söylenen bir ot bulmuşken onu da bir yılanı kaptırır. Ölümsüzlüğün insanın yazgısında olmadığını anlar sonunda. Birçok başka söylence de olduğu gibi Gilgamiş Destanı da simgesel bir anlama sahiptir. Ne kadar güçlü, ne kadar zengin olursa olsun,

insanın bir gün gelip öleceği gerçeğini animsatar; bu konuda uyarır insanları.

Hintliler'in kutsal kitapları olan Veda'lardaki Hint söylenlerinde bütün tanrılar tek tek anlatılmıştır. Ateş tanrısı Agni, yağmur tanrısı Indra, şafak tanrısı Surya. Görüldüğü

gibi doğa olaylarını temsil eden tanrılar burada da bir kez daha karşımıza çıkıyor. Güney Amerika'da da insanların taptığı yine doğa güçleridir. Aztekler yağmur tanrısı Tlaloc'a, Güneş tanrısı Huitzilpochtli'ye, gece tanrısı Tezcatlipoca'ya tapar ve öldükten sonra kelebek ya da sinekkuşu biçiminde yeniden dünyaya döneceklerine inanırlar.

Sfenks

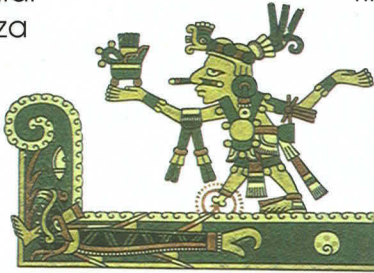
Mitolojik canlılar arasında en ünlülerinden biri de Sfenks'tir. Çoğunlukla Mısır söylencelerinde karşımıza çıkan Sfenks'in gövdesi aslan, başıysa insan başı biçimindedir.

Söylenceye göre bu Sfenks, karşısına gelen insanlara bir bilmece sorar; ancak doğru yanıtı bilenlerin geçmesine izin verir. "Gençliğinde dört ayak üzerinde yürür." diye başlar bilmecesine "Olgunluk döneminde iki ayaklıdır; yaşlandığında üç. Bu hangi canlıdır?" İnsandır bu bilmecenin yanıtı. Bebekken ellerinin ve ayaklarını üzerinde emekler, yürümeyi öğrendiğinde iki

ayağı üzerine kalkar. Yaşlandığında, üçüncü bir ayak gibi kullandığı bastonuna dayanır. Bilmecenin yanıtını bilemeyen talihsizlerse, Sfenks'in gözlerinden çıkan ışınlarla taşla dönüşür.

Söylencelerde yalnızca tanrılardan ve insanlardan söz edilmez elbet. Bu gizemli, büyüdü dünyada yaşayan başka canlılar da vardır. Özellikle Türklerde kurt, at, kartal; eski Mısırlılarda kedi, timsah; Mezopotamya halklarında boğa, aslan; Hindistan, Çin gibi ülkelerin söylencelerinde kaplan, maymun gibi hayvanlar da söylencelerin kahramanları arasındadır. Ama bunların yanında masalsi hayvanlar da vardır söylencebilimde. Kanatlı atlar ya da tekboynuzlular, ejderhalar, periler de söylenceleri destekleyen öğelerdir. Bu canlılar yalnızca söylencelerde karşımıza çıkar. Ama bunların gerçeklikle hiç mi ilgisi yoktur? Yunan mitolojisinde bedeni at bedeni, belden yukarısı ise insan olan canlılar vardı. Onlara *sentaur* denirdi. Bu söylencesel canlılar, aslında ilk olarak atın evcilleştirilip binek hayvanı olarak kullanılmaya başladığı dönemlerde ortaya çıkmıştı. Daha önce hiç ata binen birini görmeyen insanlar, böyle bir durumla karşılaştıklarında şaşırılmışlar; doğal olarak ilk kez gördükleri bu canlıyı sanki binicisiyle birlikteymiş gibi algılamışlar. Böylece yarı at yarı insan olan sentaur söylencesi doğmuş.

döneminde ortaya çıkan öykülerdi. Başlangıçta hepsinde de bir gerçeklik payı vardı belki de. Bugünse söylenceleri biz, halkbilim, budunbilim, toplumbilim gibi bilim dalları çerçevesinde inceliyoruz. Onlar yardımıyla dünyanın ve insanlığın geçmişine yönelik ipuçları arıyoruz. Çünkü söylenceler sözlü tarihin kaynaklarını oluşturuyor, toplumun egemen değerlerinin nasıl ortaya çıktığı hakkında fikirler

veriyorlar. Ne dersiniz, belki de bugün yaşanacak kimi unutulmaz olaylar

gelecekte bir söylence olarak kuşaktan kuşağa anlatılacaktır; olamaz mı?

Gökhan Tok

Söylenceler halkların söylencebilimlerini oluşturuyor. Bunlar, tıpkı çocuklara küçükken anlatılan masallar gibi, insanlığın, halkların henüz olgunlaşma

